

tató történész kolléga, a magyarországi holokauszt és a második világháborús emberveszteség kitűnő kutatója, Stark Tamás így foglalta össze: „Mi az oka ennek a kettős mércének? Schmidt Mária szerint súlyos érdekek szabják meg a múltrol való gondolkodás kereteit. A náciizmus felett aratott győzelem erkölcsi értékét csökkenti annak hangsúlyozása, hogy a nyugati hatalmak sikeréhez hozzájárult a Szovjetunió, amely háborús bűnök sorozatát követte el, és amelynek politikai rendszere sok hasonlóságot mutatott a náciizmussal. Ráadásul a nyugati baloldal a szovjet rendszert a nagy európai forradalmak, elsősorban a francia forradalom folytatásának gondolta, és a terrort szükséges rossznak, egyszerű üzemi balesetnek tartotta”. (Heti Válasz, 2003. augusztus 15. 44.)

Ez az „üzemi baleset” Európa közepén és keleti felén, illetve Ázsiában, Afrikában és Közép-Amerikában több tízmillió ember életébe került. Az ő életük ugyanolyan volt, mint a nemzetiszocialista eszme nevében elpusztítottaké. Valamennyien közülünk valók voltak, és gyilkosaiknak egyik esetben sem jár felmentés, lett légyenek azok bárkik is!

Schmidt Máriát, úgy vélem, ezek az erkölcsi értékek és mértékek vezérelték, amikor megírta cikkeit, tanulmányait és válaszolt az őt kérdező újságírók kérdéseire. A múltat csak harag és elfogultság nélkül szabad bemutatni. A latin mondás – „sine ira et studio” – hosszú évszázadok óta ismerjük, de vajon valóban annak szellemében élünk és alkotunk? Ezt döntse el az olvasó, aki kézbe veszi Schmidt Mária érdekes és értékes kötetét, melynek „hibájával” talán csak azt róhatjuk fel, hogy a közreadott írások után nem szerepel az első megjelenés helye és pontos dátuma. Érdekes lett volna tudni, melyiket közölte az Élet és Irodalom, melyiket a Magyar Nemzet, melyiket a Magyar Hírlap... bár lehet, hogy nem is az a leglényegesebb, hanem az, hogy így egybegyűjtve képet adnak a történész munkásságának egyik szeletéről.

Szakály Sándor

**Egy fél világhatalom
– Budapest VIII.
kerülete
a forradalomban**

Eörsi László:
Corvinisták 1956.
1956-os Intézet, Bp., 2001.

– *Melyek a világ nagyhatalmai?*
– *Amerika, a Szovjetunió, Anglia, Franciaország
és Budapest VIII–IX. kerülete.*

(A könyv mottója: 1956-os vice)

Az 1944-es varsói felkelésről, amely közvetlenül a náci megszállók ellen robbant ki s egyúttal azért, hogy a Vörös Hadsereget (Hitler 1939-es szövetségét) a lengyel fővárosban ország-világ előtt „gazdaként” fogadják a hazai földalatti ellenállás polgári és katonai képviselői, több hiteles emlékirat, tör-

ténetfüzér jelent meg 1948-ig. E kiadványok persze nem a drámai küzdelem politikai hátterét ecsetelték, hanem az egyéni és közösségi helytállást, a hősiességet, a magára hagyott fővárosnak és lakosságának a tragédiáját. A sztálinizmus éveiben Varsó hőseiből reakciók, fasiszták, Hitler lakájai lettek. Az 1956-os lengyelországi politikai változások lakmuszpapírja is lehetett a varsói felkelés pozitív megítélése, s ezt művészi szinten az ugyanebben az évben forgatott, s 1957-ben bemutatott *Csatorna* című film bizonyította. Andrzej Wajda nagy hazai és nemzetközi visszhangot kiváltó, sikert aratott műve után már nem lehetett a varsói felkelésről más szellemenben szólni, jóllehet a kirobbanás politikai oka továbbra is tabu-téma maradt. Az 1945 és 1948 között napvilágot látott munkák újra megjelentek. Közülük legismertebb a *Varsó barikádjain* című – 1985-ben magyarul is kiadott – visszaemlékezés volt Stanisław Komornicki tollából, aki a Honi Hadsereg hadapródjaként harcolt, s élményeit naplószerűen feljegyezte. Bebizonyosodott azóta, hogy emlékei hitelesek, a történeti kutatások alátámasztják őket, s a könyv Lengyelországban 2003-ban tizedik kiadásban jelent meg.

A magyar 1956 harcairól nem született ilyen, a hősi küzdelem arcokra, egyéni tettekre bontó visszaemlékezés, pedig a lengyelek is szívesen megjelentetnék a *Budapest barikádjait*, ha volna. Pongrácz Gergely *Corvin köz – 1956* című könyve lenne a legizgalmasabb, ha nem lobbantaná fel sorait visszavisszatérően politikai ítéletkezés, amely Maléter Pált perzseli meg leginkább és legigazságtalanabban.

Pedig, hogy mennyire szükség volna a harcoló Budapestet egy olyan esztétikai színvonalú, az idő múlásától is nemesedő filmalkotással bemutatni, mint a *Csatorna* vagy olyan memoárral, mint a *Varsó barikádjain*, azt a magyar 56-ot napjainkban körbehabzó harsányság, beárnyékoló tanácsstalanság, mindent összemazszatolni igyekvő politikai szándék is jelzi. Elég végignézni a panelszerű emléktáblasort, amely a Corvin mozi körivet rajzoló falán hivatott láttatni velünk azt az önfeláldozó odaadást, hősiességet, amely 1956-ban Magyarországot jellemezte és megdöbentette a világot. Igazából csak a „pesti srácot” bronzba öntő *Felkelők emlékműve* szólít meg bennünket és „Cinka Panna” emléktáblája hívja fel magára a figyelmet. Pár méter távolból nézve a mozi falát borító emléktáblák egyhangú márvány-feketeségükkel, betűik fakuló aranyával mintha a munkásmozgalmi panteonból hunyorognának ránk. Ráadásul a feliratok tartalma egymással is polemizál: az egyikén Iván-Kovács László mint a Corvin köz mártírhalált halt hős parancsnoka szerepel, a másikon ugyanő: egyike a felsorolt századparancsnokoknak. (Holott november 1-jéig főparancsnok volt, azt követően pedig főparancsnok-helyettes.) Nem beszélve arról, hogy a túlélő emigránsok nevét kétszer akkora betűkkel vésték fel, mint a mártírokat. Ez az emléktáblák aranyával rögzített polémia nem 1956 forradalmáról szól, hanem a rendszerváltozás utáni évek 1956 körül felcsapó indulatairól.

Az 1956 után született nemzedékek képviselői úgy vélhetik, hogy ez az olykor szálnalmas acsarkodás a magyar 1956... A Kádár-korszak forradalmi áldozatvállalásuk miatt megnyomított, kitaszított üldözötteiben – (akiknek mai keserűsége érthető, de csalódottságukkal 1956 eseményeinek csak utótörténete

írható le) – azokat az ifjú hősöket kell látnunk és láttatnunk, akik hitükkel, hazaszeretetükkel, halálmegvető bátorságukkal valóban világtörténelmet írtak, és a szétzilált XX. századi magyar históriát morálisan is a helyére tették.

1956-ról az elmúlt másfél évtizedben számos fontos munka jelent meg. Közülük kiemelhető *A szovjet intervenció 1956* című hadtörténeti munka, amelynek bevezető tanulmányát Györkei Jenő és Horváth Miklós írta. E kötetben olvashatjuk Alekszander Kirovnak, a rövid időre megnyíló hadilevéltárak forrásai alapján megírt *Szovjet katonai beavatkozás Magyarországon 1956* című tanulmányát s Jevgenyij Ivanovics Malasenkónak, a Különleges Hadtest Vezérkara hadművelési csoportja vezetőjének mint szemtanúnak a visszaemlékezését *A Különleges Hadtest Budapest tűzében* címmel. Hiánypótló a Rainer M. János által írt *Nagy Imre politikai életrajza* című két-kötetes munka. A magyar történelemnek kevés olyan alakja van, akinek élete annyira alaposan feltárt, mint Nagy Imréé. Megjelenésekor, 1992-ben nagy visszhangot váltott ki a „civil” Zimándy Pius *A forradalom éve* című naplószerű krónikája.

Az 1956-ról szóló történeti irodalmat gazdagítja **Eörsi László** *Corvinisták 1956* című monográfiája, amelynek tartalmát az alcím pontosabban rögzíti: *A VIII. kerület fegyveres csoportjai*. A tárgyának régóta elkötelezett történész ennek jegyében harminchárom fegyveres szerveződés históriáját ismereti elsősorban levéltári forrásokból kiolvasható tények, események alapján. E források többségét nyomozati leírások, tanúkihallgatási jegyzőkönyvek, vallomások és önvallomások, valamint ítéletek alkotják, vagyis a megtorlás, a megtorlás mechanizmusának és lefolyásának dokumentumai. Ennek az az előnye, hogy a felduzzasztott kádári erőszakapparátus képviselői – létjogosultságukat is igazolandó – a megtorlás áldozatainak minden lépését, ha lankadó figyelemmel is, de 1989-ig nyomon követték. A jelzett kartotékokban, dossziékban, iratcsoportokban szereplő dokumentumok ellensúlyozására a történész más forrástípusokat is használ, elsősorban memoárokat és az 1980-as évek derekától az oral history műfajában született vallomásokat. Az egyes felkelőcsoportok archívumai csak töredékesen maradtak meg, mivel, ha voltak is, megsemmisítették őket – s ez érthető.

Azok az iratok, amelyekből merítve **Eörsi László** imponáló munkáját tető alá hozta, ha nem óvatos a történész, félrevezetők. Kérdés, mennyire lehet hitelesnek tekinteni a vallatók szája-íze szerint veréssel kicsikart „célirányos” vallomásokat. A történész által használt dokumentumok csak helyvel közel adják vissza annak a világot megrengető tizenhárom napnak a légkörét, amelyet meghatározó módon az önzetlenség, a szolidaritás és a szeretet hatott át. Ez egyben magyarázza azt az önmérsékletet is, amelyet Bill Lomax szintén kiemel a *Magyarország 1956* című úttörő jellegű munkájában: a lincselések és atrocitások ellenére is a világ talán legvértelenebb, legtisztább forradalma játszódott le Magyarországon 1956-ban. Ő maga is csodálkozik azon, hogy a rákosista terror által kisémmizett, megalázott nép milyen nagylelkű tudott lenni rabtartóival, hóhéraival szemben. A harminchárom felkelőcsoportra maga a kádárista bosszúgépezet is csak néhány közvetlen gyilkosságot volt képes rábizonyítani.

Arról egyébként, hogy mit jelentettek a sztálinizmus-rákosiszmus évei Magyarországon, sajátos módon Berecz János 1956-ról szóló hírhedt könyvében – *Ellenforradalom tollal és fegyverrel* – is olvashatunk. Az előzményekről szólva ő említi meg, hogy az 1948-at követő néhány évben négyszázötvenezer, többségében politikai színezetű per zajlott le. Vagyis a magyar társadalomnak – a legközelebbi családtagokon keresztül – legalább az egynegyedét, a tágabb rokonságot nézve több mint az egyharmadát meghurcolták. A magyarság 1956-ban tanúsított önmérséklete – a Berecz János által is kiemelt tények jegyében – még inkább tiszteletreméltó.

A *Corvinisták 1956* szerzője elsősorban az egyes harcoló csoportok genezisét, napokra bontott történetét, képlékeny létszámának változását, tagjai társadalmi összetételét vizsgálja. A harci cselekmények csak vissza-visszatérő kulcsmondatok révén jelenítődnek meg: szembeszálltak az intervenció csapatokkal, tűz alá vették a betolakodókat, molotovkóktól, gránátot dobtak orosz tankokra, kilőtték a harcokocikat, harcoltak, küzdöttek. E csoportok tagjainak magatartását november 4-ét követően is a könyv kulcsfogalmának számító szóval jellemezhetjük: harcoltak...

Nagyon lényeges, hogy e csoportoknak milyen volt a viszonyuk a magyar katonasághoz, a honvédséghez. **Eörsi László** oknyomozó tanulmányai cáfolják a katonaság szélsőséges passzivitásáról – a történetírásban is – terjesztett vélekedéseket. Hogy a tisztek magatartása miként változott, az jól kirajzolódik a Corvin köziek és a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia prancsnokának, Márton András ezredesnek, tiszjeinek, növendékeinek előbb ellenséges, majd semleges és máris együttműködésre hajló viszonyából. Ezt szinte percről-percre nyomon követi a szerző.

Tisztek október 28-át követően szép számmal vettek részt az egyes felkelő csoportokban tanácsadóként, kiképzőként, összekötőként, s a helytől, helyzettől függően, ha nem is nagy arányban, parancsnokként vagy példamutató harcoként is kivették részüket a küzdelemből. Az is meglepő lehet, hogy az elfogott ÁVH-s tisztek közül néhányan – jóllehet inkább kényszerből, mint önként – a corvinisták közé álltak. Amikor pedig november 4-én a corvinisták foglyaikat, a puskaropogással és ágyúdörgéssel fűszerezett „háttérzajban” azzal a bibliai kéréssel engedték szabadon, hogy „legyenek jók!”, akadtak olyanok, akik fegyvert kértek, hogy a betolakodó szovjet hadsereg ellen harcoljanak. A szerző az ilyen jelenetek kiszínezésével nem kíván mítoszt teremteni – ez egyébként is idegen történetírói felfogásától –, de mint tény megjegyzi. (Emlékszem, rám a történet, amelyet 1970 karácsonyán Bujdosó Alpárnál feleségétől, a könyvben is szereplő Vízi Zsuzsától hallottam, milyen megrendítő hatással volt.)

Eörsi László könyvének bevezető fejezetében foglalja össze *Az októberi harcok történetét*. Ma is talányos, ahogy az október 23-ról 24-re virradó éjszaka Budapestre benyomuló szovjet tankhadoszlopokkal szemben néhány óra alatt ütőképes ellenálló csoportok alakultak. „A teljesen spontán módon kezdődő ellenállásban a többségükben harcban képzetlen, egymást sem ismerő felkelők jó szervezőkészségről tettek tanúbizonyságot.”

Hogy miért harcoltak a felkelők? Erre vonatkozóan a történész a Forradalmi Értelmiségi Bizottságnak Nagy Imre kérésére

a Corvin közben látogatást tevő küldöttsége egyik tagját, Nagy Balázst idézi, akinek ezzel kapcsolatosan Iván-Kovács László a következőket mondta: „...ha valaki azt hiszi, hogy ő és a vele harcoló munkásifjak a nagybirtokos urak és a bankárok érdekében fogtak fegyvert, vagyis, hogy visszaállítsák a Horthy-rendszert, az nem lehet normális: Még azt is hozzátette, hogy a szovjet katonákat is igyekeznek meggyőzni arról, hogy a forradalmárok nem a szocializmus ellenségei, hanem csak az azzal visszaélő sztálinista diktatúrának...” Nagy Balázs hozzáfűzi: „Ami nagyon meglepett, hogy ezek munkások voltak mind. A legidősebb 30 éves lehetett. (...) Ami ugyancsak meglepett, hogy itt aztán abszolút demokráciát találtam”.

Eörsi László részletesen feltárja, hogy az egyes felkelőcsoportoknak – a Corvin köziakkal az élen – milyen volt a viszonyuk Nagy Imréhez, aki ellen a Szabad Európa október végéig acsarkodva uszított. A Corvin köziek országos legendája miatt szükség volt arra a nyilatkozatra, amelyet november 1-jén tettek meg: elismerik és támogatják Nagy Imre miniszterelnökségét. Ha másként is nyomott a latban, de hasonlóan fontos volt a kapcsolatuk Maléter Pállal, aki a Kilián laktanya legendáját személyesíti meg. A Corvin köziek Márton Andrást jelölték a honvédelmi miniszteri posztra. Az egyébként gyenge erővel védett Kilián laktanyával a megszálló Vörös Hadsereg is komolyan számolt. Ezt az a tény is jelezheti, hogy óvatosságból csak november 7-én nyomultak be falai közé.

Arra a kérdésre, milyen volt a fegyverrel kezükben harcolók társadalmi összetétele, a *Portrék, életrajzok* című fejezetben közölt 261 életrajzból kapunk választ. Elképzelhető, hogy a kádárista vérbíróságokat mennyire meglepte: a felkelők döntő hányada a munkásság és parasztság soraiból került ki. Az **Eörsi László** által összeállított életrajzi jegyzetekben leggyakrabban a *többgyermekes család* és a *szegény család* kifejezések ismétlődnek. Több felkelő is akad, aki nyolc- vagy tízgyermekes családból származott, s a Corvin köz hősi halált halt tüzérparancsnokának, Mesz Jánosnak („Tuskólábú Jancsi”) tizenegy testvére volt.

A kádárista vérbíróságok képtelen ítélkezési elveiről és gyakorlatáról már könyvek születtek. **Eörsi László** életrajzaiból is kitűnik; amiért az egyiket két évre ítelték el, a másikat felakasztották. Kalmár Pált a hírhedt Tutsek-tanács tíz évre ítélte, másodfokon ezt Mecsér József tanácsa életfogytiglanra súlyosbította. Izsák Györgyöt, akit kis híján már a fogdában agyonverték, 1960 áprilisában ítelték halálra. Aztán azon kevesek közé tartozott, akinek végül megkegyelmeztek.

A szerző külön fejezetben teszi közzé *A VIII. kerületi felkelők, nemzetőrök peradatait*. Megtudható belőlük a pereket vezető tanácsok elnökeinek, ülnökeinek és ügyészeinek neve. Az áldozatok és hőhéraik Czesław Miłosz *Ki megsértetted* című versének három sorát idézik bennem:

Ne légy nyugodt. Emlékszik a költő,

Megölheted – helyébe újak lépnek.

Mind írva lesznek tettek és beszédek.

Horváth Miklós 2003 őszén megjelent *1956 hadikronikája* című monográfiájának *Veszteségek és ami utána következett* című fejezetéből kiderül, hogy a közel 60 000 fős szovjet intervenció hadsereg vesztesége halottakban, sebesültekben és eltűntekben 2260 ember volt, s „a szovjet csapatoknak a veszteségek majd 80 %-át a VIII. és IX. kerületben harcoló felkelőcsoportok okozták”.

Eörsi László témájának feldolgozásával azt a történelmi „aprómunkát” végezte el, amelyhez hosszú évekre, emberi kapcsolatteremtő képességre és a kutató odaadó szenvedélyére van szükség. Könyvből megismerhetjük azoknak a hősöknek egy részét, akik a világ „leggyőztesebb” hadseregének néhány nap alatt a fent említett veszteséget okozták. Az emberben és hadianyagban elszenvedett veszteségeket a Vörös Hadsereg könnyen pótolni tudta, a Budapest munkáskerületeiben elszenvedett erkölcsi csapás azonban kiheverhetetlennek bizonyult.

Kovács István

A MAGYAR NAPLÓ KIADVÁNYAI AZ ALÁBBI KÖNYVESBOLTOKBAN KAPHATÓK:

BUDAPEST

ARTAMANDO KFT. (MAGYAR HÁZ)

1118 Bp., Ménesi út 1/A
BUDAPESTI TELEKI TÉKA

1088 Bp., Baross u. 1.
CUSTOS-ZÖLD KÖNYVESBOLT

1024 Bp., Margit krt. 7.
Tel: 212-5191

FÓNIX KÖNYVESBOLT
1074 Bp., Vörösmarty u. 5.

GULLIVER KÖNYVESBOLT
1039 Bp., Csobánka tér 1.

JÁSPIS KÖNYVESBOLT
1162 Bp., Rákosi út 151/B
Tel: 405-4932

KÓDEX KÖNYVÁRUHÁZ
1054 Bp., Honvéd u. 5.

OSIRIS KÖNYVESBOLT

1053 Bp., Veres Pálné u. 4-6.
Tel: 266-4999

RÁDAY KÖNYVESHÁZ

1092 Bp., Ráday u. 27.
SOPHISTO KFT. MAGISZTER
KÖNYVESBOLT

1052 Bp., Városház u. 1.
SUNBOOKS KFT.
www.sunbooks.hu

VIDÉK

AVANTGARD KÖNYVESBOLT
5000 Szolnok, Baross Gábor u.
24. Tel: (56) 429-428

BAGOLYFÉSZEK KÖNYVESBOLT
7621 Pécs, Ferencsek u. 27.
Tel: (20) 566-9529

„GRIFF-VARÁZS”

BERKESI GYULA
KÖNYVESBOLTJA

7400 Kaposvár,
Dózsa György u. 12.

CORVINA KÖNYVHÁZ
(SULI KÖNYV KFT.)

2800 Tatabánya,
Réti u. 166.
GONDA KÖNYVESBOLT

3300 Eger, Széchenyi u. 42.
Tel: (36) 313-378

KINCSEKESŐ KÖNYVESBOLT

6900 Makó, Deák Ferenc u. 2.
KOSZORÚS OSZKÁR

KÖNYVESBOLTJA

5900 Orosháza,
Győry Vilmos tér 1.

KÖRMENDI ZOLTÁN 3.
2800 Tatabánya, Réti út 1.

KÖTET BT.

4400 Nyíregyháza,
Szent István u. 4.

MISKOLCI FÓKUSZ
KÖNYVÁRUHÁZ

3525 Miskolc,
Széchenyi u. 7.

MÓRA FERENC
KÖNYVESBOLT

6000 Kecskemét,
Szabadság tér 3/A

NEMZETI KÖNYVESBOLT

6500 Baja, Jelky tér 6.

SURIJÁN MAGDOLNA
KÖNYVESBOLTJA

2022 Tahi,
Visegrádi u. 16/A

VARGA GYULÁNÉ

KÖNYVERESKEDŐ
2112 Veregyház, Fő tér